

JANUSZ JASIŃSKI

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

JERZY SUCHTA

Wyższa Szkoła Informatyki i Ekonomii w Olsztynie

**KIERUNKI ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH
WOJ. WARMIŃSKO-MAZURSKIEGO
ZE SZCZEGÓLNYM UWZGLĘDNIENIEM
WIELKOBSZAROWYCH GOSPODARSTW ROLNYCH**

Abstract: Directions in the Development of Rural Areas of Warmia and Mazury Province with Special Attention to Large Area Farms. The paper presents the position and meaning of large area farms (of above 300 ha of farming grounds) in the development of rural areas in Warmia and Mazury Province.

Large area farms in Warmia and Mazury Province account for 4,0% of all farms (with more than 1 ha of farming grounds). The analysis of their location indicates that they are concentrated mainly in the north and centre of the region. There are significantly less of them in the eastern and southern parts. The income generated from the agricultural activity of large area farms is at the level of 60%, and it constitutes 22% as far as all farms are concerned. It is believed that the figures in the nearest future will maintain at the same level.

The perspective of efficient production of farms, in Warmia and Mazury Province means above all taking actions to increase the number of large area ones, which are capable to compete on European markets. Their production profile should be focused on milk and beef, which stems from the existing structure of farming grounds in the area, with an important position of meadows and pastures.

Wstęp

W strategii rozwoju woj. warmińsko-mazurskiego w perspektywie do 2020 r. zostały wyznaczone cele operacyjne dotyczące rolnictwa i obszarów

wiejskich. Jeden z nich został ukierunkowany na dobre funkcjonowanie i efektywną produkcję gospodarstw rolnych. Perspektywa efektywnej produkcji gospodarstw rolnych w województwie oznacza przede wszystkim działanie zmierzające do powiększenia liczby gospodarstw wielkoobszarowych (farmerskich), które mają szansę konkurować na rynkach Unii Europejskiej. Województwo warmińsko-mazurskie ma duże potencjalne możliwości na zwiększenie liczby takich gospodarstw, ze względu na znaczną powierzchnię gruntów rolnych znajdujących się w zasobie Agencji Nieruchomości Rolnych.

Profil produkcyjny gospodarstw wielkoobszarowych powinien być ukierunkowany głównie na produkcję mleka i mięsa wołowego, co wiąże się z istniejącą, na tym terenie, strukturą użytków rolnych, w której ważną pozycję zajmują łąki i pastwiska.

1. Uwarunkowania rozwoju obszarów wiejskich woj. warmińsko-mazurskiego

Główne problemy obszarów wiejskich Warmii i Mazur według *Strategii rozwoju społeczno-gospodarczego województwa w perspektywie do 2020 r.*

- koncentrują się wokół czterech podstawowych zagadnień:
- wymagań wynikających z warunków przyrodniczych;
- niskiej przedsiębiorczości, niewielkich zasobów ludzkich oraz słabego wyposażenia infrastrukturalnego;
- niskiego poziomu zamożności ludności wiejskiej;
- niskiego poziomu efektywności jednostkowej i grupowej społeczności wiejskiej.

Warunki przyrodnicze to przede wszystkim duże zróżnicowanie średnich temperatur i długość okresu wegetacji oraz duża zmienność gleb i urozmaicona rzeźba terenu. Stawia to przed rolnictwem województwa wymóg wysokiego uzbrojenia technicznego, jak również wpływa na wzrost jednostkowych kosztów produkcji rolniczej.

Wymiernym wskaźnikiem słabości niskiej przedsiębiorczości na obszarach wiejskich regionu jest to, że w 2005 r. funkcjonowało tylko 23% podmiotów gospodarczych, co w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców było dwukrotnie mniej niż w miastach. Jednocześnie poziom przedsiębiorczości mierzony liczbą zakładów osób fizycznych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców jest w województwie dwukrotnie niższy niż w skali kraju, a także wykazuje znaczne zróżnicowanie przestrzenne w ramach regionu.

Na obszarach wiejskich Warmii i Mazur żyje prawie 570 tys. osób, przy czym, dla co czwartego mieszkańca wsi, praca we własnym gospodarstwie jest głównym źródłem utrzymania. Tylko ok. 7% rolników indywidualnych posiada wykształcenie wyższe, jest to najniższy wskaźnik w kraju.

Słabość w zakresie wyposażenia infrastrukturalnego znajduje wyraz w tym, że tylko 20% mieszkańców korzysta z sieci kanalizacyjnej, podczas gdy w miastach jest to 91%, a dostęp do sieci wodociągowej ma tylko 71% mieszkańców wsi; gdy w miastach jest to prawie 97%. Najgorzej jest jednak z dostępem do sieci gazowej, bo tylko 2,4% ludności wiejskiej korzysta z gazu przewodowego, w miastach natomiast 73,3%.

Niski poziom zamożności ludności zamieszkującej obszary wiejskie regionu wynika przede wszystkim z występującego tam wysokiego bezrobocia, struktury dochodów z gospodarstw rolnych oraz zmniejszającej się opłacalności w odniesieniu do niektórych kierunków produkcji np., takich jak zboża konsumpcyjne i rzepak.

Niski jest także poziom aktywności jednostkowej i grupowej społeczności wiejskiej, co znajduje wyraz głównie w relatywnie niskiej liczbie organizacji i stowarzyszeń.

Priorytetowym celem zapisanym w *Strategii rozwoju województwa* jest dążenie do konkurencyjności gospodarki regionu, która na obszarach wiejskich będzie obejmować wspieranie produkcji i promocji wytworzonej żywności wysokiej jakości.

Realizacji tego zamierzenia w odniesieniu do działalności związanej z racjonalnym gospodarowaniem przestrzenią wiejską będą służyć takie przedsięwzięcia, jak:

- przystosowanie rolnictwa do funkcjonowania w standardach międzynarodowych z wykorzystaniem predyspozycji regionalnych;
- wykorzystanie potencjału zawartego w warunkach przyrodniczych do produkcji żywności wysokiej jakości;
- rozwój przetwórstwa rolno-spożywczego.

- Konkurencyjna gospodarka w odniesieniu do terenów wiejskich to także:
- aktywizacja terenów wiejskich przez tworzenie warunków do rozwoju kierunków alternatywnych dla rolnictwa, takich jak usługi i przedsiębiorczość;
 - ochrona walorów krajobrazowych z uwzględnieniem zachowania ich wysokiego stopnia naturalności;
 - poprawa warunków życia ludności przez zapewnienie odpowiedniej jakości i ilości infrastruktury technicznej.

W wyniku analizy uwarunkowań wewnętrznych rozwoju funkcji terenów wiejskich w planie zagospodarowania przestrzennego woj. warmińsko-mazurskiego wyodrębniono cztery obszary o podobnych warunkach do rozwoju rolnictwa z jednoczesnym wskazaniem głównych kierunków kształtujących ten rozwój. Są to:

- Obszar północny – obejmujący powiaty: Elbląg, Braniewo, Bartoszyce, Kętrzyn, Lidzbark Warmiński; charakteryzujący się korzystnymi warunkami przyrodniczo-rolniczymi, który powinien być ukierunkowany na:
 - rozwój gospodarstw farmerskich,
 - produkcję roślinną i rozwój hodowli bydła mięsnego,
 - przemysł paszowy, młynarski, mleczarski oraz cukrowniczy i piwowarski.
- Obszar środkowy – obejmujący powiaty: Iławę, Nowe Miasto, Ostródę, Olsztyn, Mrągowo, Giżycko, Węgorzewo i Pisz; charakteryzujący się zróżnicowanymi warunkami przyrodniczo-rolniczymi, który powinien być ukierunkowany na:
 - rozwój drobniejszych producentów rolnych,
 - rozwój rolnictwa ekologicznego,
 - rozwój gospodarstw agroturystycznych,
 - rozwój drobiarstwa,
 - tworzenie dużych zakładów przetwórstwa rolno-spożywczego (przemysł mleczarski, mięsny, paszowy, owocowo-warzywny).
- Obszar wschodni – obejmujący powiaty: Gołdap, Olecko i Ełk o przeciętnych warunkach przyrodniczo-rolniczych, który powinien być ukierunkowany na:
 - rozwój hodowli trzody chlewnej i bydła mięsnego,
 - rozwój zakładów rolno-spożywczych, głównie przetwórstwa mięsnego.
- Obszar południowy – obejmujący powiaty: Działdowo, Nidzica i Szczętyno o najmniej korzystnych warunkach przyrodniczych, który powinien być ukierunkowany na:
 - rozwój hodowli zwierząt, uprawę ziemniaków i żyta,
 - przemysł rolno-spożywczy (zakłady mięsne, mleczarskie), a także przemysł piwowarski.

2. Miejsce wielkoobszarowych gospodarstw rolnych w rozwoju obszarów wiejskich woj. warmińsko-mazurskiego

W wyżej wymienionych czterech obszarach o podobnych warunkach do rozwoju rolnictwa ważnym czynnikiem kształtującym potencjał gospodarczy

powiatów znajdujących się w zasięgu obszaru północnego i środkowego jest, jak zaznaczono wcześniej, wzrost liczby gospodarstw wielkoobszarowych nazywanych także farmerskimi.

Gospodarstwa określane mianem gospodarstw farmerskich lub wielkoobszarowych, to gospodarstwa powyżej 300 ha (zob. *Ustawa z 11 kwietnia 2003 r. o ustroju rolnym*, Dz.U. nr 64 poz. 592). Gospodarstwa te w kontekście integracji naszego kraju z Unią Europejską mogą odgrywać znaczną rolę w konkurencji produktów rolnych. na rynku.

Według wyników *Powszechnego Spisu Rolnego z 2002 r.* w woj. warmińsko-mazurskim znajdowało się 335 gospodarstw wielkoobszarowych powyżej 300 ha; w tym 145 o powierzchni w przedziale 300-500 ha użytków rolnych, 110 o powierzchni 500-1000 ha oraz 80 gospodarstw o powierzchni powyżej 1000 ha użytków rolnych. W relacji do liczby gospodarstw wielkoobszarowych w kraju był to udział wynoszący 11,2%.

Liczba gospodarstw wielkoobszarowych o powierzchni powyżej 300 ha w regionie, według analiz GUS zmniejszyła się w okresie 2002-2007 z 335 do 281, tj. o 16,1%, natomiast w skali kraju zmniejszyła z 3000 w 2002 r. do 2500 w roku 2007, tj. o 16,7%. Można zatem stwierdzić, że w analizowanym okresie procentowy udział gospodarstw wielkoobszarowych w woj. warmińsko-mazurskim w relacji do poziomu krajowego utrzymywał się na zbliżonym poziomie.

Jednocześnie z danych udostępnionych przez Oddział Regionalny w Olsztynie Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa wynika, że w 2007 r. liczba producentów rolnych deklarujących we wnioskach obszarowych powierzchnię powyżej 300 ha wynosiła 299, przy dość znacznym różnicowaniu na terenie województwa (zob. tab. 1).

Analiza struktury obszarowej dużych gospodarstw rolnych znajdujących się na terenie woj. warmińsko-mazurskiego ma istotne znaczenie nie tylko w relacji do wielkości gospodarstw krajowych, ale także do sytuacji, jaka w tej dziedzinie istnieje w Unii Europejskiej. Dostępne w tym zakresie dane statystyczne dotyczą jednak tylko gospodarstw rolnych UE powyżej 50 ha użytków rolnych (a także mniejszych) i odnoszą się do lat 2003 i 2005. Procentowy udział tych gospodarstw wskazuje na ich postępujący wzrost w wymienionych latach. W 2003 r. w Unii Europejskiej (obejmującej początkowo 15 krajów członkowskich, a następnie 25 i 27) udział gospodarstw rolnych powyżej 50 ha użytków rolnych wynosił odpowiednio 9,9%, 6,8% oraz 4,6%

Tabela 1

Producenci rolni woj. warmińsko-mazurskiego składający wnioski
o jednolite płatności obszarowe
obejmujące powierzchnie do i ponad 300 ha w 2007 r.

Powiaty	Ogólna liczba producentów, którzy złożyli wnioski o jednolite płatności obszarowe	Liczba producentów deklarujących we wnioskach obszarowych powierzchnię:		Udział producentów deklarujących powierzchnię ponad 300 ha w ogólnej liczbie producentów (w %)
		do 300 ha	ponad 300 ha	
Bartoszyce	2 273	2 233	40	1,76
Braniewo	1 779	1 758	21	1,18
Działdowo	2 493	2 478	15	0,60
Elbląg	3 365	3 346	19	0,56
Elk	2 270	2 265	5	0,22
Giżycko	2 165	2 148	17	0,78
Gołdap	1 305	1 298	7	0,54
Ilawa	3 618	3 603	15	0,41
Kętrzyn	1 792	1 771	21	1,17
Lidzbark Warmiński	1 849	1 837	12	0,65
Mragowo	1 756	1 743	13	0,74
Nidzica	1 419	1 404	15	0,99
Nowe Miasto Lubawskie	2 444	2 432	12	0,49
Olecko	1 626	1 608	18	1,11
Olsztyn	4 735	4 703	32	0,68
Ostróda	2 584	2 560	24	0,93
Pisz	1 901	1 898	3	0,16
Szczytno	3 166	3 160	6	0,19
Węgorzewo	1 248	1 244	4	0,32
Razem	43 788	43 489	299	0,68

Źródło: Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa.

– w odniesieniu do ogólnej liczby gospodarstw rolnych. Natomiast w 2005 r. liczby te były na poziomie 11,3%, 6,9% i 4,8%.

Wynika stąd oczywisty wniosek, że w państwach wstępujących do Unii Europejskiej po 2004 r. w strukturze obszarowej gospodarstw rolnych

zdecydowanie więcej było gospodarstw poniżej 50 ha użytków rolnych niż w krajach, „unijnej piętnastki”. Porównując liczbę gospodarstw rolnych powyżej 50 ha UR znajdujących się w 2005 r. w Unii Europejskiej obejmujące już 27 krajów członkowskich, do danych odnoszących się do naszego kraju i woj. warmińsko-mazurskiego należy stwierdzić, że ich procentowy udział w Polsce (w stosunku do ogólnej liczby gospodarstw rolnych) był zaledwie na poziomie 0,8%. W regionie Warmii i Mazur natomiast był to poziom prawie unijny, wynosił bowiem 4,0%.

Ze względu na brak dostępu do danych liczbowych w odniesieniu do gospodarstw wielkoobszarowych powyżej 300 ha na terenie Unii Europejskiej nie było możliwości dokonania porównawczej oceny sytuacji występującej w woj. warmińsko-mazurskim po 2004 r.

Wnioski

Wielkoobszarowe gospodarstwa rolne o powierzchni powyżej 300 ha UR w woj. warmińsko-mazurskim, pod względem ich liczby w stosunku do ogółu gospodarstw rolnych powyżej 1 ha UR w 2002 r. stanowiły 6,4%, natomiast w 2007 r. już tylko 4,0%. Jednak w odniesieniu do relacji w skali kraju liczba tych gospodarstw utrzymuje się nadal na poziomie 11,2%.

Rozmieszczenie gospodarstw wielkoobszarowych w województwie wskazuje, że koncentrują się one głównie w części północnej i środkowej regionu. Zdecydowanie mniej natomiast jest ich w części wschodniej i południowej. Dochód uzyskiwany z działalności rolniczej w gospodarstwach wielkoobszarowych, według danych ze *Spisu Powszechnego 2002 r.*, wskazuje że kształtuje się on na poziomie ok. 60%, podczas gdy w odniesieniu do ogólnej liczby wszystkich gospodarstw rolnych była to wielkość ok. 22%. Należy sądzić, że w 2007 r. relacje te nie uległy zmianom i mogą się w najbliższej perspektywie utrzymywać.

Podkreślenia wymaga także to, że woj. warmińsko-mazurskie ma duże potencjalne możliwości zwiększenia liczby gospodarstw wielkoobszarowych ze względu na znaczną wielkość powierzchni gruntów rolnych znajdujących się w zasobie Agencji Nieruchomości Rolnych.

Literatura

Charakterystyka gospodarstw rolnych w województwie warmińsko-mazurskim w 2007 r. Urząd Statystyczny w Olsztynie, Olsztyn 2008.

- Charakterystyka obszarów wiejskich w 2005 r.* Urząd Statystyczny w Olsztynie, Olsztyn, 2006.
- Powszechny Spis Rolny 2002. Systematyka i charakterystyka gospodarstw rolnych w województwie warmińsko-mazurskim.* Urząd Statystyczny w Olsztynie, Olsztyn, 2003.
- Raport z wyników spisów powszechnych w województwie warmińsko-mazurskim.* Urząd Statystyczny w Olsztynie, Olsztyn, 2003.
- Rocznik statystyczny rolnictwa i obszarów wiejskich 2007.* GUS, Warszawa, 2007.
- Suchta J., 2003, *Wielkoobszarowe gospodarstwa rolne w województwie warmińsko-mazurskim*, [w:] *Problemy zagospodarowania terenów wiejskich w Polsce*, A. Stasiak (red.). Biuletyn KPZK PAN, z. 207, Warszawa, s. 193-200.